

Bikaranîna Hêmanên Çandî di Hînkirina Zimanê Kurmancî de: Xebata Kurmanciya Bakûr (Rewşa Tirkiyeyê)

BIKARANÎNA HÊMANÊN ÇANDÎ DI HÎNKIRINA ZIMANÊ KURMANCÎ DE: XEBATA KURMANCIYA BAKÛR (REWŞA TIRKIYEEÛ)

Resul GEYİK

ABSTRACT	17
DESTPÊK	18
1. ZIMAN ÇI YE?	18
2. ÇAND ÇI YE?	19
3. HÊMANÊN ÇANDÎ DI ZIMAN HÎNKIRINÊ DE ÇI NE?	21
4. DI HÎNKIRINA ZIMÊN DE HÊMANÊN ÇANDÎ ÇAWA TÊ HÎNKIRIN?	23
5. TÊKÎLIYA ÇAND Û ZIMAN	24
6. METOD	25
7. PIRSGIRÊK	29
8. PÊŞNIYAZ	31
ENCAM	32
REFERANS	33

Bikaranîna Hêmanên Çandî di Hînkirina Zimanê Kurmancî de: Xebata Kurmanciya Bakûr (Rewşa Tirkiyeyê)

Resul GEYİK*

Abstract:

In this paper, the use of cultural aspects in teaching a foreign language will be examined. As known, communication is the prime objective of teaching a foreign language in target language. In order to be able to succeed it, the relation between the culture and the language and their effects should be clearly observed, by which the adaptation of the necessary item will be used both as an attributive and contributive force.

However, given the present conditions, after a few years of language education taught at schools as elective courses, where do we stand except basic four skills? It is generally agreed that a teacher should provide some amount of reading, writing, speaking and listening skills, and a student should make communication and interaction with other

people with those acquired competency. On the contrary, this is not the case. The student does not confide in himself/herself during the interaction depending on the condition of being L1 or L2. Therefore, something is deficient during that type of conventional education. The integration of four skills is of great significance in order to change the conventional manner. If understanding others is one of the goals, the language should be approached with its cultural background to make the class more authentic, and teacher should incorporate cultural values as well as linguistic materials. Besides, the relationship between language and culture are in a way inseparable and will be emphasized. Conversely, various factors such as nationality, social class, age, gender, education may be challenging points. For a full comprehension and interaction among the participants, culture plays a key role. Culture is almost ubiquitous during an interaction.

There are very limited works related to it in the region. The present books and stuff used by facilitators just present them on a theoretical basis. The solution of this case will be one of the priorities of the process.

The general cultural approach adopted by book writers, teachers, and teacher trainers is to convey it through separated skills, but we would like to focus on specific Kurdish language Teaching (KLT) devices such as role-play, songs, history interview, video and travel & meet the region concerned. The semantically, morphological or phonological role of the language within the scope of the language and culture relation will be dealt with as well through metaphors or simple language

Key words: Language, Culture, KLT (Kurdish Language Teaching), Languaculture, Teaching

- Mardin Artuklu University – MA – resulgeyik@artuklu.edu.tr, resulteacher@gmail.com

DESTPÊK

Têkiliya ziman û çandê tiştêkî demdirêjî ye û ji aliyê gelek zanist, nivîskar û lêkolîneran jî hatiye îfadekirin. Zimanên klasîk latinî û yewnanî da ku xwendekar bikaribin xebatên edebî bixwînin û wergerînin di wêjeyê de dihat hînkirin. Dawiyê ev prensîp gelemperî bo îfadekirin û berawirdkirina rêbaza Rêziman û Wergere hatiye îfadekirin (Kramersch, 1996; 4; Larsen-freeman, 2000; 15). Ji bo fahmkirina têkiliya di navbera zimên û çandê, bandora dorhêlî ya wan a li ser nêrîna çandî û dîrokiya civakî bi awayekî cûda girîng e. Ragihandina bingehein û belkî ya herî tevlîhev bêgûman ziman e ku ev jî kombûna peyvên ku tên cem hev wateyên cûda çêdikin. Bi vî awayî, em dikarin bibejin ku ziman îcadeke ji telefon, înternet, balafir, prîntir û herweki din çêtir û hêjatir e. Belk jî îcada herî baş e.

Ziman çi ye?

Gelek mirovên cûda pênaseya zimên kirine. Henry Sweet zimanzan û dengzanekî Îngîlîz wiha îfade dike: ‘Ziman îfadekirina fikran e ku ji aliyê amrazên axaftin –dengan ve ghiştiye peyvan. Peyv digihjin hevokan, ev ghiştin bersiva vê ye ku guheriyê fikran. Bernard Blach zimanzanê Emerîkî û George L. Trager îfadeya jêrîn formule kiriye:

Ziman sembola dengan a pergala ketober e ku grubeke civakî parve dike. Pênaseyeke ziman a bi kurtasî gelek pirs û texmînan jî derdixe holê. Yekemîn wek mînak, li ser “fikirînê” giranîyeke zêde û bikaranîna duyemîn jî, digel riya derbasdar (berdar) arizîbûneke “ketober” bi kar tine¹.

Mirov zimanê ji bo ragihandina bi armancek bi kar tîne û hînbûna zimaneke nû peyvan ku dê çawa bi kar bîne, rêbaz û zanîne û bikaranîna wê ji bo ragihandina bi axivêra zimên hînbûnê di hundirê xwe de dihewîne. Ev nêrîna zimên zimanê ne tenê wek gewdeya zanîne ku bê hînkirin lê wek tevlêbûna (beşdarbûna) pratika civakî dibîne. (Kramersch, 1994; 5-12).

Baş tê zanîn ku ziman xwediyê bikaranîna avasaziyekî (structural), ragihînerî li gel pratîka civakî ye. Ziman hem çandî û hem jî civakî ye. Ew çandî ye ku yek ji şêklê simbolîk ê plansazîya cihanê ye. Ew civakî ye ku têkilî û endamî û girêdabûna komê

---

¹ (<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/329791/language>).

îfade dike û nişan dide. Ziman di nav xwe de rêzimanê dihewîne (Sherzer, 1987; 296.). Ziman pêvajoyeke civakî ye (Fairclough, 1989; 23).

Peyv xwedî wateyên veşartî û vekirî (explicit) ne ku carna zelal carna jî nediyar in. Peyv ne tene bi tevahî tiştên ku tê gotin îfade dikin, lê bele tiştên ku bi hêvî, daxwazî, hest û hîssan re jî têkildar in îfade dikin. Hilbijartina peyvên rast ku wê mirov çawa ragihine, kesekî/ê, peyama ku mirov dixwaze ragihîne kesên din, wateya veşartî ya ku em bi kar tînin ji bo ragihandineke baş xwedî girîngiyê pir mezin e. Hellen Keller dibêje “wextekî min tene tarîfî û bêliviye (bêhereketiyê) dizaniya... raborî û dahatûya (pêşeroj û paşeroj) jiyana min tûne bû... lê peyvek biçûk ji tiliyên kesên din ketin nav destên min ku di valahiyeke de ez zeftkirim û dile min pengizî ji bo şahiya jiyane. Wekî Keller li jor rave kiriye ne pîştgûhkirina bandora peyveke ya li ser mirovan ji bo diyarkirina tesîra kûr a li ser kesekî girîng e.

Çand çi ye?

Wekî baş tê zanîn peyva çandê ji erd-ajotin, erd- çandin û her cûre xebata erdan tê. Bi kurtasî ji çandiniyê tê. Herwiha niha wateya çandê zehf berfireh e û girêdayê hemû kar û xebata girêdayî ziman, dîn, tore, edet jîyan, netew, pol, grub an jî heremeke ye. Dema peyva “çandê” tê bihîstin, di fikir û hizira herkesî de pênaseyek cûda û berfireh derdikeve holê ji ber ku çand di xwezayibûna xwe de bi rastî xwediyê gelek pênaseyên cûda ye. Çand weke peyvê gelek pênaseyên cûda di nav xwe de dihevîne. Wekî Kroeber û Kluckhohn diyar dikin nêzî 200 heb pênaseyên çandê hene. Gelek nivîskar û zanist li ser çandê xebatên nivîsîne. Ji bilî kompleks û tevliheviyê, eleqeya vê têgehê bi gelek zanistên din re jî heye. Ev seha bi kurtasî ev in: ziman, dîn, şaristan, zanist, ragihandin û hwd (Karacan, 2014; 399). Di nav jiyana rojane de gelek hevokên wekî “çanda rojava, çanda rojhilat, cûdabûn û newekheviya çandê û hwd” gelek caran ji bona giringî û balkêşiya çandê tê îfadekirin û bi vî awayî jî bertek li gorî çandê dîyar dibe. Gava kesek bixwaze asta zanebûna xwe pêşve bixwe hewce ye hin tiştên wekî hûner, dîrok, wêje û hwd bizanibe da ku di armanca xwe de serkeftî bibe. Ev cure kes wekî kesên rewşenbî, ronakbîr, zana û xwediyê çandê tên binavkirin. Ev jî nîşanê me dide ku pêşveçûn girêdayî ziman û çandê ye.

Li gorî Ruth Benedict, çand ew tişte ku mirovan bi hev re girê dide. Çand hemû şeklê rê û tevgerên mirovan ên ku hatine qebûl kirin in. (Benedict, 1949; 27). Gelek tiştên hevpar wekî tevger, tabû, folklor, cil û berg, mûzîk û hwd. Têgeheke (têrîm) pir berfireh bêgûman “çand” xwediyê wate û bikaranînen cihê ye. Hin kes çandê wekî çalakiyan

dibînin, yên din jî wekî agahî û zanînê dinirxînin. Dema ev pratik derbarê bikaranîna kodeke spesîfîk (taybet) an li ser ziman an jî di civakê de hatiye fêrbûn, ev ilm (zanîn) we (çandê) dike zanîna statîk a hatiye depokirin û dema pêdivî pê hebe serî lê didin. Ji ber ku çand bi awayekî eşkerekirî xwe hem di nav jiyane de û hem jî di zimên de peyama ku bi taybetî ji paşiyê te ragihandin derdixe holê. Tang (1999) dibêje (berpêş) dike ku zîman çand e, çand jî ziman e. Loma çand xaleke civakî ye ku nayê îzolekirin û hilberîneke civakî ye. Çand xwedî hêzeke geşedan an jî pêşveçûnê ye dibe ku ji ber hevbandoriya civakî ya pêşve yan jî paşve here. Xaleke din ev e ku çand bi riya cil û berg, nirx, bawerî, edet û tore û zanînê tê parvekirin. Yeka din ev e ku çand bi tevgerên zanistî (bihişmendî) yan jî bêzanistî (bêhişmendî) tê fêrbûn. Zanîn bi taybetî, bi dubarekirinê yan jî cîhê ku çêbûye pêk tê. Yeka din jî ev e ku çand ji nîfşekê derbasê nîfşeke din dibe. Ji ber bandorên derveyî çand dibe ku biguhere, lê hê jî bîra civakî (hevpar; collective memory) alîkariya mirovan dike ku bi koka xwe têxe nav pêwendiyek. Du re ji me riya tîkiliyeke adebtasyonê vedike. Çandêke pîralî yan jî yekane dibe ku ji her aliye ve balkêş be. Çand heya ku di nav xwe de jî ji hev cuda ne car bi car û li gor cihan diguhere. Mijara çandê ji ber ku pir berfireh e ji bona gelek zanistan dibe sedema bikaranînê.

Hêmanên çandî di ziman hînîkirinê de çi ne?

Tiştêkî baş tê zanîn demekê di destpêka ziman hînîkirinê de, akademîsyen, zimanzan û mamoste nîqaşa pêwîstiya hêmanên çandî dikirin. Ev dem li paş man. Niha çand wekî şiyana pêncan tê qebûl kirin. Di ser de, di gelek pirtûk û mufredatên hînîkirina de ciyekî girîng û mezin digire. Bê xebata çandê, hînîkirina zimaneke kêr û netamam e (Peck, 1998; 1)

Çarçoveya Ewropî ya Gelemperî, di malpera xwe da, hêmanên çandî wiha pêşkeş dike:

1. Jiyana rojane, û hwd:

- Xwarin û vexwarin; dahne xwarinan, usulên maseyê;
- Cejnên Gelî;
- Seetên kar û pratîk;
- Çalakiyên rawestandinê (hobî, werzîş, elimandinên xwendinê, medya).

2. Şertên jiyane û hwd:

- Standartên jiyane (bi varyasyonên herêmî, çînî û nijadî [etnikî]);

- Şertên malan;
- Organîzasyona dewlemendiyê.

3. Têkiliyên navbera kesan (bi têtikiya hêz û piştevanî) û hwd:

- Avasaziya çînî ya civakê û têtikiyên navbera polan;
- Têtikiyên navbera zayendan (zayend, jidilitî);
- Avasaziya malbatî û têtikiyên;
- Têtikiyên di nav bera nifşan de;
- Têtikiyên di rewşên kar de;
- Têtikiyên di nav bera gel û polis û memûran û hwd ;
- Têtikiyên nijadî û civakî;
- Têtikiyên di nav bera grûbên siyasî û dînî .

4. Nirx, bawerî û nêzikatiyên li ser faktorên wiha:

- Çînên civakî;
- Grûbên karmendî (occupational) (akademîk, rêvebirî, xizmeta gelî, karhêziya biwesf û hoste);
- Dewlemendî (mûçe);
- Çandên herêmî;
- Ewlehî;
- Sazî;
- Kevneşopî û guhartinên civakî;
- Dîrok bi taybetî buyer û kesên dîrokî yê îkonîk;
- Hindikahî (etnîk, dînî);
- Nasnameya netewî;
- Welat, dewlet û gelên biyanî;
- Polîtîka;
- Huner (mûzîk, hunerîn dîtbarî [*visual arts*], wêje, drama, mûzîkên populer û sitran);
- Dîn;
- Heneq.

5. Zimanê bedenî. Agahiyên pergala reftarên wiha kontrol dikin

Perçeyek têrbûna sosyoçandî ya bikarhênerî/ xwendekarî pêk tine.

6. pergala Civakî, hwd, li ser dayîn û dîtina mazuvanîyê bo mînak:

- Bi wextbûna demê;
- Diyarî;
- Cil û berg;
- Vexwarin, xwarin;
- Hereket û tabûyên reftarî û axaftinê;
- Dema mayînê;
- Veqetîn.

7. Reftarên rîtuêl di beşên wekî:

- Çavderiya dînî û dêlindêz (ayin);
- Zayîn, zewac û mirin;
- Reftarên guhdervan û temaşevanan di pêşkeşiyên giştî û merasiman de ;
- Cejn, şahî, dansên gelemperî û gelêrî kluba dansê û hwd.

Di Hînkirina Zimên de Hêmanên Çandî Çawa tê Hînkirin?

Dî polên zimanên bîyanî de hînkirina hêmanên çandî her daîm bûye mijara niqaşan. Mijara ewil ev e ku gelo ew bê hînkirin yan na ye, ya duyem ku ew bê hînkirin divê kijan astê de be. Asta hînkirin û hevsengiyê problemeke din e ku em rû bir rû dimînin. Armencek bingehîn ya hînkirina ziman de bipêşxistina şiyana “ragihandina di navbera sînorên lînguîstîk û çandî ye (CEF, 2001; 3). Li gor Kramsch (1993:8) ziman û çanda dewletan cûda dihat hînkirin. Bi gotineke din, çand wek perçeyek zimên nedihat hesibandin. Diyar e ku bêbirçavkirina çandê hînkirina zimanekî ji bo xwendakaran ku mentîqa zimên tesewîr bikin ne bes e. Divê ast di asta xwendekaran ku di xebatên tîn kirin wan aciz nekin. Bîkaranîna çandê li gor mamoste dibe ku bîguhêre, lê tercîhên şexsî asta xwendekaran, asta amûrên polê, hêmanên çandî ku bi çîqas navberê de hatiye bîkaranin, hesasîyeta bîkaranîna çanda armanc û çavkanî divê bê berçavkirin.

Ji aliyê mamoste ve tegihîştina çandê, nêzikatiya xwendekaran, derbarê çanda armanc û ziman de, tîkilî û fikara mamoste dibe ku ji bo hesankirina hawirdora hînbûnê tîra xwe tesîrê bike. Dibe ku neberçavkirina çanda çavkanî neliheviya çandê, mijarên tabû, baweriyên dînî mijarên sincî yan ji hêmanên kevneşopî mamosteyê bixe rewşeke neliber, neviyanbar û rewşeke nayê xwestin. Hînbûna çandê pêvajoya bidestxistina çanda diyar û qabîliyet û zanîna çanda gelemper û tevgerên pêwîst ji bo ragihandineke bi tesîr û ji çandên din hevbandora ferdan e. Ew çalaki pêşketî û pêvajoyeke berdewam e ku

xwendekar bi awayekî kognîtîf (zanindarî; cognitive), tevgerdarî û bitesîr beşdar dibe. (R. Michael Paige, et al, 2003; 4). Ji mamoste pêşkêşkirina hêmanên çandî ne ku çanda armanc li hemberî çanda xwendekaran re zêde bike tê xwestin (Peterson & Coltrane, 2003) heke bi vî şeklî nêzikatî tune be dibe ku bi taybetî di nav polên pirçandî de pirsgirêk û nîqaşên mezindîtina çandê derkeve. Kristmanson (2000) jî dibêjê peywira mamosteyan bi rastî jî di afirandina hawirdorek erenî ji bona hînkirina ziman û çandê dijwar e.

Têkiliya Çand û Ziman

Dibe ku gelek fikiren cûda ji bo têkiliya di navbera zimên û çandê bê berpêşkirin, her wekî ziman û çand heman tişt in, an ziman dayika çandê ye, yan ji bêçand tu ziman najî. Dibe ku nîqaş bi vî şeklî bîdome. Modeleke xebatê ya tekîliya di navbera ziman u çandê de ku dikare li tecrûbeya hînbûna zimên bê tetbiqkirin begûman îfadekirina tekûz a rêyên ku edebiyat dikare hevkarîya vê tecrûbeye bike jêner e (Shanahan, Daniel, (1997; 170). Herwiha tiştêk diyar e ku ew necûdabar û li hev pêçandî ne. Ji bo dîyarkirina necudabartîya di navbera çand û zimên de Michael Agar (1994; 32) bi tevahî, bi yek têgehê, wan îfade dike wekî zimançandî yê. Ew wateya têgehek, zimanekê ye ku ne tenê hêmanên weki rêziman û peyvên nû ne, lê zanina rabirdû, herêm û zanîna çandî, adet û tevgeran e jî. Ji ber ku çand û zimên ji nêz ve bi hev re tîr girêdan û eleqeya wan tê dîtîn, hînkirina çandê wekî di dersên zimên de wekî tiştêkî temamker û organîze tê dîtîn (Byram, 1989; 3-4, Chastain, 1998; 298, Seelye, 1994; 9). Loma gava pirtûkek tê nivîsin, bernameyek tê amadekirin teqez têkiliya ziman û çandê nirxbuha ye.

Di vê mijara nîqaşê de, peywira zimên her wekî wateya zimên û rola çandê wekî gelek vîzyonên jiyanê yên me dorpêç dikin divê bê berçawkirin. Kramsch (1998) di derbarê ragihandinê de ku çawa di ziman û çandê de bi hev re tê girêdan diyar dike ku ziman hebûna çandê îfade dike (mirov bi pêyvînan fikir û heqîqetan îfade dike di heman deme de tevgeran jî nişan dide. Ziman heqîqate (rastîya) çandê diyar dike (mirov bi riya navgînên ragihandinê derpêhatiyên xwe bi wate dikin) û ziman heqîqata çandê sembolize dike. (Mirov zimanê xwe wekî sembole nasnameya xwe ya civakî dibîne (Kramsch, 1998: 3). Hêwîldanên bi vî şeklî nişanê me dide ku divê em ji bo diyarkirina kansêptan (fikran) xwedî sînorên tund nebin lê hewil bidin ku rola wan a di naw xwe de û bi hev re analiz bikin ku ji bo kontrola bikaranîna wan a di hînbûna pêvajoya berawirdkirinê de hişyar bin. Tesîra wan a li ser hev an ji li ser civakê, wêjeyê û çapemeniyê jêner e. Divê materyal ji nîqaşan, berawirdkirin û hizirkirina hem li ser xwe û hem jî çanda armanc a

mijarên wekî simbolên çandî û berhemên wekî xeyalên (îmge) popûler, mîmarî, dîmen, tevgerên çandî wekî tiştên ku guncan, bi nîrxê tê dîtîn û helwest, dirûvên ragihandinê wekî ragihandina bêaxivîn û (keşîfkirina) lîkolîna ezmûnen çandî wekî nêrîna hissen xwendekarî bi xwe û ezmûna çanda armanc bi pêş bixe (Tomalîn û Stempleski, 1993: 11-12). Begûman dibe ku gelek tiştên sereke (roman, film, gotar û her wekî din) ji bo hin xwendekaran pir dijwar be ku pê serî derxin lê dibe ku mamoste ji gelek materyalên resen ku tê de reklam, stranên hevdem û tekstên edebî sêde bigirin û birêvebirina polên multimedya hîn bibin. Çand ne tene di konteksta global de di herêmekê de jî hema he ma di hemû cemiyet û civakan de roleke bingehîn û sereke a ku ziman ji bo îfadekirina vê fonksiyonê tê bikaranîn dilîze.

Di gelek civakan de, hebûna wêjeyê derfetek zehf mezin dide gele xwe ji bona ku bikaribin wekî hobî an jî wekî hêmanek mifredatê bi kar bînin. Ji bo kurmancî jî, wêjeya klasîk, folklor û ya modern gelek derfetên baş didin xwendekar û xwendevanan. Lê ji bona dîtina çandê bikaranîna wêjeya klasîk ji ber dewlemendi, cûdabûna zimên ku berê hatiye bikaranîn, ji bona analîza heyamên berê û niha mirov dikare ji klasîkê dest pê bike. Wêjeya Klasîk dora 300 salî didome û ji aliye gelek kesan jî hatine xebitîn. Nesim Sönmez li ser kesên çî biyanî çî jî kurd wiha agahî dide (2016; 288):

“Cara pêşin di sedsala 19an de ji aliyê kesên wekî Rudenko û Alexander jaba ve li ser edebiyata kurdî hin xebatên lêkolînê hatine kirin. Di salên destpêka sedsala 20an de hin rewşenbîrên kurd jî bala xwe didin ser edebiyata kurdî û hin hewldanan bi pêş dixin. Paşê di nîvê duyemîn ya sedasala 20an de hin rewşenbîrên kurd wekî Qanadê Kurdo, Sidîq Borekeyî, Marûf Xeznedar, Elaedîn Secadî, û hwd. bi awayekî berfirehtir berê xwe dane edebiyata kurdî û hin berhemên hêja pêkanîne.”

Metod

Çend rê û rêbazên ku di zimên de ten bikaranîn û têkiliya çandê gelek girîng in. Piştî venerîna rêbazan, ji ber ku xwendekar perwerdehiya zimanê biyanî dibin, kemosiya tehlîlan li ser çanda berawirdkirî û ji dêvla rêbaza lêkalinê meyla ji bo ku zanîna bi dost bixe (bi rêya) ji çalakiyên rojane ji bo Tirkiyeyê rêbaza herî bikêr nêzikatiya newçandeyî xuya dike. Di asta bingehîn de bikaranîna hînbûna nawçandeyî û hînkirinê derbarê zanîn, şîyan (qabiliyet; skill) û helwestên pêwîst ji bo têkiliyên bikêr, gelo di nawenda perwerdehiyê de yan di çalakiyên rojane û jiyanê de ye.

Ji bo tehlîla rêbazê, bikaranîna figûra jêr xwedî girîngiyeke mezin e.

(Liddicoat Anthony J., Scarino Angela, 2009; 83)

Wekî Anthony J.Liddicoat and Angela Scarino diyar kirine di figûrê de ku dibêjîn ‘ziman wek pratika civakî ya ferasetên zîmên ên dîn adapte dike, wekî çandê têkîliyên zîmên ên bi hêlên din ên civakîbûna mirovan tê fahmkirin. Lewra ziman dikare ji hêla hejmarên tebeqeyan ve bê fahmkirin wekî ku di figurê de hatiye berçawkirin.

Wekî ki tê dîtin beşa bingeha ya pergala binyatî (structural system) ye û pêwendî û entegrasyona wê bi yên din re heye. Bê pergala binyatî, ragihandin nabe. Hebûna pergala binyatî û regihandinê tebeqeya jortir a pratika cîvakî ya ku tê de hînbûna çandê bikaranîn û veguhastin pek tê teşe dide bi ser dixe.

Tebeqeya pratika civakî ew e ku mirov bi hev re têkilîdar dibe. Pişt re xwendekar berawirdkirina çanda xwe bi yeka din re dike. Cudatî û cihêrengî gelemperî di hawirdora hînbûnê de wekî ya herî bibandor, şeweyê ferasetên yê derbarê din de, pêwendîya bi ya din re û pênasîn (diyarkirin) û derbirîna (vegotin; rabêj) berçav û nedîtbar a di asta linguistîkê tê fahmkirin û hesîbandin. Wekî li jor hat vegotin ji bo xebata çandê gelek metod ku tê de berawîrdkirin û rêbazên pîreçandî jî cî digire hene, her yek jê ji bo analîzkirina çandê nêrîneke cûda dide.

Angela Scarino and Anthony J.Liddicoat hînbûna zimanê dîşîbînî neynikê ku heya çanda yekîlê, rawêjiyan û regihandina ku çawa pek tê xuya dike.

Di rêbernameya Çarçoveya Ewropî ya gelemperî de (Common European Framework of Referance) ji bo zimanan de: Hînbûn, hînkirin, nixandin (2001:6) tê diyarkirin ku armanca hînkirina zîmên xwendekaran di derbarê zîmên de têr û ehîl dike, divê plansazî armancan bi awayekî zelal û bi gîştî îzah, rawe û diyar bike. Di vê rêbernameyê de ev jî tê diyarkirin ku:

“Ragîhandin ji bo hemû mirovahiyê ye. Qabiliyet ku li jêr hatiyê senifandin û cudakirin di her kesayetiya yekane ya mirovan de ku pêşve diçe bi awayekî kompleks bandorê li hev dike. Wek faktorekî civakî her şexs têkîliyan bi komên civakî re yê ku bi hev re nasnameye diyar dikin pêk tîne. Di rêbaza navçandeyî (intercultural) de, armanca perwerdehiya ziman a navendî ew e ku piştgirîyê bide hemû kesayetiya xwendekaran ku pêşve bibe. Entegresyon û girêdana gelek perçeyên zimên û çandê jî divê ji mamoste û xwendekaran re bimîne ji bona bi tevahî pêşveçûnek tendurust pêk were.”

Helwest, motîvasyon, nirx, bawerî, terza kognitifî, zanîn, têgihiştin jî bi qasî hinêrê di çalakiyên ragîhandinê de xwedî peywireke girîng in. Ku em li ser helwestê bi axivinê de van bihewîne: Zelalbûn û eleqedarî, tecrubeyên nû, kesên din, fikir, mirov, civak û çand daxwazî ji bo berbiçavkirina helwesta (nêrîn) çanda kesekî û pergala çandî ya nirxî dilxwazî û qebiliyeta xwe, bixwe ji tevgerên asayî durxistin ji bo cudahiya çandî ye. (Çarçoveya Ewropî ya Gelemperî, 115)

Çandên cûda, zanyariya wan, cudahiyan rojane yê ji rêzê hevji bîn ji bo metoda rêbaza navçandekî xwedî girîngiyeke pêşkî ye ji ber ku ew hem xwedî rêbaza akademîk û hem jî ya teorîkê gava mijara axaftinê li ser xebata qadê be. Gelek serîlexistinên pratîkî dibê ku di pratîkê de bi hêsanî bê bidestxistin.

Hînbûna navçandeyî qadeke lêkolînê xebat û serîlexistina zanyariyê ya derbarê çandên cûda, cudahiyan di navbera wan û hevşibîbên (wekhevî; similarity) wande ye. Ji aliyekê ve hînbûna navçandeyî metoda akademîk û teorîkê di nav xwe de dihewîne. Ji aliyê din ve jî serîlexistinên pratîkî wekî hînbûna danûstandinê ya bi mirovan yê ji çandên cûda, jiyana bi mirovan re yê ji çandên cûda û lêkolîna lihevkerinê di navbera çandên cûda de di nav xwe de dihewîne.

Niha, hînbûna navçandeyî mijarek e ku gelek balê dikişîne. Sedema vê ya sereke ji ber zêdebûna xebatên çandî û globalîzasyon e. Çand ji bo şîrovekirina civakî û pola zimanê biyanî de bi awayekî serekî girîng e.

Zanyariya û zanîna nirxên hatine parvekirin û baweriyên ku ji hêla komên cûda û herêman hatiyê pejirîn û hwd, ji bo ragîhandina navçandeyî jêner e. Wekî encamê, mijara taybet û giştî ji bo bernameya xwendinê, analîzkirinê û dawiyê de jî ji bo fikirinê wê bê kurtekirin (CEF: 8). Bêgûman, ew ji bo analîzê, berawirdkirinê û bi serrastî amadekirina materyalan ji bo bikaranînê de gelek dem bigire.

Modulên bingehîn tiştên jêr dihewînin².

- Agahiyên di derheqe welêt te, destpêka çand û dîrokê
- Norm û nirxên civakê
- Rol û taybetmendiyan ragihandinê
- Kesên nas: heval û nas
- Jin – jiyan û rola wan
- Çalakiyên rawestîna û edet
- Xwarin û vexwarin
- Têkiliyên li kar û malê
- Bazirganiya di nav welêt te
- Perwerdehî
- Xebat û perwerdehiya profesyonel
- Norm, zagon û tabû
- Plana çalakiyê ji bo her du mehên ewil di nav welêt de

Li her derê dinyayê, rêbazên hînkirinê wekî “*The Direct Method, Audio- Lingual, Task based, content based*” navê herî zêde ku tên bikaranîn ev in. Tercihkirina yekê ji wan li gorî welat, an jî sazî heta mamosteyê/î ji dibe ku biguhere.

Gelek teknîqên din wekî xwendin, film, sîmulasyon, listik, assimilatorê çandî, kapsulên çandê û gramên çandê dikarin di pêvajoyê çandîbûnê de di pole de alikariya mamosteyan bikin (Chastain, 1998; 21).

Pirsgirêk

Zanîna çandan ji bona însanan ragihandinê hêsantir dike. Ji ber vê çendê, xwendekarên zimanan dive derheqê zimanan û çandan de hîn bibin ku bi însana re bikaribin têkevin nav ragihandinê.

Jê zêdetir, hewce ye ku xwendekarên tenê “zimanê armancê” lê belê “zimanê çavkaniyê” jî hîn bibin, bi saya vê gava ji bo ku yê din fahm bike û pêk bîne, ew wekî di metodolojiyê de jî hatibû behskirin dive xwediyê nêzikatiyek navçandî be. Îddîaya Liddicoat wiha ye: armanca hînbûnê xwendekaran ji gumanên li ser çanda wî bixwe derxistine ji bona ku nasnameyek navçandî pêş bixe û bi ya xwe re girê bide. Li vê dere

---

² http://en.wikipedia.org/wiki/Intercultural_learning#cite_ref-3

sînorên di navbera xwe û yên din de tèn kifşkirin, problemîzekirin û dîsa tê xêzkirin (Liddicoat, 2005; 21). Xala ku Liddicoat rave dike zehf hessas e û wkî ku îfade dibe ne hêsan e. Hemû welat, çand an jî ziman xwediyê çîtokên dîrokî û yekane ne ku di nav wan de tirên xweş û nexweş hene. Tercîha bikaranîna van bûyeran girêdayî mamosteyan e.

Wekî li jor hat behskirin, bikaranîna hêmanên çandî di polên zimanan de xwediyê zehmetiyên cûda ne – yên gelemperî û taybet in. Cureyên pirsgirêkan dikare li gorî çandan jî biguhere. Cureyên pirsgirêkan dikarin li gorî çand, metod û nêzikatiya ku tê bikaranîn, serpêhatiyên mamosteyan û hwd jî biguherin. Di hinek çandan de, prevalansa taybetmendiyeke spesîfîk li gorî çandek din dibe ku kêmtir an jî zêdetir be. Li herderê dinyayê, însan dixwazin zimanan hîn bibin, û ji bona vê je mixabin ne pêkan e ku herkes mamosteyên wî zimanê bibine. Ev dibe pirsgirêkek ji ber ku mamosteyên ku perwerdehiya zimanên din digirin û perwerdehiyê didin zimanê ku didin hînkirin li gorî dinirxînîna û heke nexwînîna, guhdarî nekin an jî bikar neynîn, piştî demekî ziman hînkirin tenê dibe hînkirina hinek peyv, qural û hinek hêmanên çandî. Bo mînak, hînkirina Ingîlîzî him ji aliyê kesên wekî zimanî zikmakî bikartînin û ji aliyê kesên wekî zimanê biyanî ku di dersan de dibe ku hêmanên çandî bikar neyinîn wêneyek tevlihev dide me (Coulet 2005; 57).

Ji ber vê çendê, mamoste di hêsanîkirina hawirdora bikaranîna hêmanên çandî de û di ziman hînkirinê de ji dêvla rolek efektîf bilîzin rolek mekanîk dilîzin. Ji bona hînkirina çandê di nav pole de, pesendkirina aqlî ya mamoste, bikarhêner an jî ya hêsanker tişteki mecbûrî ye. Bendewarî dive li hev bîna da ku xwendekarên pole de di mijarên hessas wekî, mijarên dînî, polîtîk ku bihesanî dibin sedema aloziyan nejin û pirsgirêk dernekevin. Ev mijar jî ne tenê li welatê me, lê hema hema li hemû rojhilata navîn de bi rehetî dikare bibe sedema pirsgirêkan. Di dersan de girîngiya nêzikatiya li “ya biyanî” yan jî li “yê din” dikare bibe pêşîya (priority) me yî mezin ji ber ku cudahiya navberan çand, dîn, welat ne tenê di demê de lê di hereman de jî hatiye guhartin. Mirov dikare newekheviya çandên sê gundên nêzî hev jî bibîne. Jixwe baş tê zanîn ku Hîndîstan û Awûstûralya ji ber eşîret û çandan de di warê zimên û zaraveyan de zehf dewlemend in.

Dijwariyek din ku girîng e dema hînkirina çandê de dûrmayîna qalîpgiran (stereotype, basmakalîp örnek) e (Guest, 2002, 154-161). Îddîaya wî ev e ku gava mirov karakterên netewî dide nasîn, hewldanên bi vî rengî dibe sedema hêsankirin û qalîpgirên karakteran bi awayekî bêhed (Clouet, 200; 557). Gelek kês vê pêvajoyê wekî “adaptasyona herêmî” şîrove dike ku li vir çîrokên heremî, leheng, helbestên ku girêdayî bîra civakî ne, ji aliyê hêsanker an jî mamosteyan ve bikar bê û ji bona hînkirina

xwendekaran bê “şexsîkirin” bi armanca fahmkirin û girêdana (association) çêtir di zimanê armanc de pêk bê.

Pirsgirêkên Girêdayî Herema Me:

Herwiha li Tirkiyeyê, li herêma me, li gorî çavdêriya me li ser bikaranîna hêmanên çandî di ziman hînkirinê de wiha ne:

- Rêbaza Rêziman û Wergerê ya herî zêde tê tercîhkirin e.
- Teorî ji pratîkê girîngtir e.
- Mamosteyên nû tecrubeyê pêşiya destpêkirina karê dibistan an jî qursekê bidest dixin.
- Tecribeya mamosteyan, pirtûk kurs li ser stîla hînkirinê bandorek mezin dihêlin.
- Înternet trenda heyî bi vîdyoyan re diguherîne.
- Pirtûk û vîdyoyên belaş (bêheq) çanda mewcût ber bi çanda çavkanî ve dibe.
- Motîvasyona xwendekaran diguhere û girêdayî hewildana mamosteyan a.
- Demên çandî di perwerdehiyê de divê bibin pevajoyên cûda.
- Cihewazî û pêşdarazî li hemberî çand û zimanên din meyl dide ku derê.
- Zêdekirina haydarbûna navçandî hewce ye.
- Perwerdehiya bilind ji ber kêmasiya mamosteyên bitecribe û bernameyên ku tên bikaranîn nikarin hawirdora pratîkê bidin xwendekaran.
- Pirtûkên ku di dibistanan de tên bikaranîn.

Gelemerî mamosteyên ziman hînkirinê çandê di çarçoveya bernameya mifredatê de hîn dikin, divê mamoste ji bo hesasiyeta xwendekaran baldar be ku nebe sedema windakirina motîvasyona wan. Ji ber ku perwerdehiya li Tirkiyeyê li ser bingeha teoriyê ye, terza hînkirina mamosteyan bi awayekî hêsan nikare vegere li ser bingeha pratîkê. Her çiqas did erbarê terza (rêbaza) hînkirinê de asteke bilind a haydarbûnê hebe jî, ew demê digire.

Li Tirkiyeyê, di cihên perwerdehiyê de xebatên çandî bi awayekî hûrgilî û bi pergalî nayê kirin. Heta xebata danîn alikî bêtir dixê di nav rewşeke alozî em dikarin bibêjin ku hema hema di hemû welatên cîhanê de rewş wiha ye. Lê belê ew rastî ji bo xwendekaran pir ne diyar e û heta carna hi bo mamosteyan jî yên ku bêhaydarê têdeka çandê ya zimên karê xwe dikin ne berçav e. Di hin rewşan de dibe ku serê xwendekaran tevlihev bibe dema xwendekar, bûyerên çandî yên biyanî ku bi awayekî zelal nehatibin nîşandan şaş fambikin an jî çewt binirxînin (Ciccarelli, 1996; 564). Pêwendiyên çandî,

îşaretên destan, helwest, mîmîk (kirdarên bêdeng), û rêyên din ên tevgeran jî dibe ku bibe sedema ragihandina çewt.

PÊŞNIYAZ

Ji ber berfirehiya naverokê jî diyar e ku di derbarê teknîk, rêbaz nêzîkatî û çalakîyên din ên bi nêrînên çandî re tekildar in û bikaranîna wan de b berberîyeke mezin heye. Dibe ku metodek ji bo herême û armancên ku di heyamekê de hatiye plankirin rast be. Ev plansaziya perwerdehiyê dixwaze zanistî (akademîk) yan jî nefermî be li polê bi çend awayan wekî broşur, rêzefilm, film, vîdeo, weşanên înternetê, MP3, gotinên pêşîyan, biwêj, pirtûk, rol kirin, drama yan jî vexwendina mirovan yê ku bi çalakîyên çandî re tekildar in an jî baş tîn nasîn an jî nayên nasîn û hwd. Dibe ku bê pêşkeşkirin.

Pêşniyazek jî ku em dixwazin bikin ev e ku “ferhenga hêmanên çandî” gava pêdivî bi serfîlêxistinê hebe jî ji bo bikaranîna polan bê adaptekirin. Divê materyal pir dirêj an jî pir kurt nebin, divê ew di şeklekî de bin ku ji bo şîyanê bikaribin bîn bikaranîn an jî bi awayekî hêsan ku ji bo entegreta çar şîyanên wekî “blendend approach” (*nêzîkatiya tevlihevî*) an jî “întegrated approach” (*nêzîkatiya entegrî*). Wêneyek yan jî resmek dibe ku li destpêkê bê zêdekirin ku îfade bêtir bê berçavkirin. Dibe ku beşeke pirsan ji bo, piştî tîketinê yan jî li beşa pêvekê de bê amadekirin. Hin grafîk, diyagram, grafîkên stûn an jî tablo li ferhengê bîn zêdekirin ji bo vejîyandina zanîne ku bi rîya berawirdkirinê agahî bide. Ji ber ku çavkanî ferheng e, divê bi awayê alfabetîkî bê lîstekirin, lê belê dibe ku beşa tekildar ji bo bikarhêner bi agahiya referansî bê pêşkeşkirin. Ya dawî, dibe ku CD yek bê amadekirin ku tiştumiştên (stuff) guhdarîkirinê (adio-lingual) hem ji bo bikarhêneran û hem jî ji bo polê bi kar bîne pêk bê.

Hinek Mijarên ku Mirov Dikare di Dersan de Bikarbîne Wiha ne:

- Şahmeran
- Mem û Zîn X Romeo û Juliet
- Qeleha Eskîfê
- Qeleha Dimdimê
- Ristemê Zal
- Selehaddînê Eyyubî
- Baba Tahirê Uryan
- Evdalê zeynikê
- Kawayê Hesinkar

→ Keştiya Nuh pêxember

Encam

Xebatên hem li derveyî welat û hem jî li Tirkiyeyê hatiye kirin nîşan didin ku çand “pediviyek” di hînkirina zimanê armanc de jî bêtir serkeftî ne. Ji ber ku motîvasyon yek ji wan mijarên herî girîng a hînbûna zimanê armanc e, bikaranîna pexşanên çandî hînkirina çar şiyanan de, bi taybetî di çanda kurdî û her çar zaraveyan de, digel gelek lêkolîn hewce ne jî dê ji bona xwendekaran kêrhatî be. Fikir û rêyên hînkirina çandê û encamên xebatan yên ku pêk hatine ji bo mamosteyên ku bi riya ragihandinê xwedî xwendekarên jêhatî dixwazin û ji bo lêkolînerên ku di hînkirina zimanan de li ser encamên zêdetir lêkolînan dikin teşwîqê bikira. Di demên pêş de, ev xebat dikare piştgiriye bide fikirên li ser mijarên çandî yên entegrasyonê li bernameyên mifredeta hînkirinê – li gorî ast, temen û dilxwaziyê. Herwiha pirsgirêka mamoste ya entegreya çandê di polê de çawa û bi çi şeklê di perwerdeya zimên de pêk bê çareser dibe. Wekî baş tê zanîn, mirov nikare ziman û çandê ji hev veqetîne, hewce ye her du bihev re bî hînkirin. Herwiha hînkirina çandê haydarbûna çandê, zanebûn û qebûlkirina çandên din zêde dike, loma bi saya van xebatan mirov ji çanda xwe jî haydar dibe.

REFERANS

- Agar, M. 1994. *Language Shock: Understanding the Culture of Conversation*. Weşanên William Morrow. New York.
- Angela Scarino and Anthony J Liddicoat (2005) *Teaching and Learning Languages – A guide* Liddicoat.
- Byram, M. (1989) *Cultural Studies in Foreign Language Education* Multilingual Matters (Series) : Weşanên Multilingual Mattersê.
- Benedict, Ruth (1949) *Patterns of Culture*. Weşanên Houghton Mifflin Company. Boston.
- Chastain, Kenneth. 1988. *Developing second language skills: Theory and practice. 3rd edition.*: Weşanên Harcourt Brace Jovanovich. San Diego.
- Ciccarelli, Andrea (1996). *Teaching Culture through Language: Suggestions for the Italian Language Class*. Weşanên Italica. Cîld 73, hej: 4.
- Clouet, Richard, (2005) *Between One's Own Culture and The Target Culture: The Language Teacher as Intercultural Mediator*. *Porta Linguarum* 5, enero 2006. r 53 – 62).
- Fairclough, N., (1989) *Language and Power*. Weşanên Longmanê. USA.
- Guest, M. (2002). "A critical 'checkbook' for culture teaching and learning", Kovara *ELT Journal*, hej: 56, 2.
- Karacan, Hasan. (2014). *Öğrenci Değişim Programlarının Dil Öğrenen Öğrenciler Üzerindeki Kültürel ve Dilsel Hizmetlerinin Değerlendirilmesi: Erasmus ve Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü Örneği*. Kovara Zanîngeha Dicleyê Fakulteya Perwerdehiyê ya Ziya Gökalpê, Hej. 23. r: 395-418.

- Kramersch, C., (1993) *Context and Culture in Language Teaching*. Weşanên Zaningehe Oxfordê, çapa yeekemîn. New York .
- Kramersch, C. , (1994). *Foreign Languages for a Global Age*, ADFL Bulletin, 25(1), p5-12.
- Kramersch, C., (1998). *Language and Culture*. Oxford: Oxford University Press.
- Krimantson, P., (2000) Affect in the seonc language classroom: how to create an emotional climate. Reflexions, hej: 19-2. R.1-5
- Kurtuluş, F.& Arslan A. (2012). *Language in Culture Teaching - Dil Öğretiminde Kültür Kovara Contemporary Online Language Education*, , 2(2), r. 29-44.
- Liddicoat, A. J. & Scarino A. (2009.) *Intercultural Language Teaching and Learning*) Weşanên Wiley - GEON Impact Printing Pty Ltdyê. Awûsturalya.
- Peck, D., (1998) *Teaching Culture: Beyond Language* . 01.04.2016
- <http://www.yale.edu/ynhti/curriculum/units/1984/3/84.03.06.x.html> saet 18:24 gihîştin
- Seelye, H.N. (1993) *Teaching Culture: Strategies for Inter-cultural Communication*. çapa sêyem. Weşanên national textbook Company. Lincolnwood.
- Peterson, E., & Coltrane, B. (2003) Culture in second language teaching. CAL Digest hej: 3-9. R. 1-6
- Sönmez, Nesim (2016) *Selîmê Hîzanî (Selîm Sulêman) û Yûsuf û Zuleyxaya wî*. Kürdoloji Akademik çalîşmalar. Cild 1 (edt. Hasan Karacan). Weşanxaneyê Zaningehe Dicleyê. Diyarbekir.
- Tomalin, B. and Stempleski, S. (1993) *Cultural Awareness*,: weşanên Zanîngeha Oxfordê, Oxford.

Malper

- ❖ Paige, R. M., Jorstad Helen, Siaya Laura, Klein Francine, Colb. Jeanette, *Culture Learning in Language Education: A Review of the Literature*, y.
<http://carla.umn.edu/culture/resources/litreview.pdf>

- ❖ Shanahan, Daniel, (1997). *Articulating the Relationship Between Language, Literature, and Culture: Toward a New Agenda for Foreign Language Teaching and Research* . on Mon, 7 Apr 2014 10:24:41 AM
<http://www.jstor.org/stable/328784>

- ❖ Sherzer, Joel, (1987) *A Discourse-Centered Approach to Language and Culture*.
Kovara American Anthropologist, New Series, Hej.: 89, No. 2 (Hezîran, 1987), r. 295-309. Gihîştina dokûmanê , 13 Martê 2014 Seet: 08:13:32 AM
<http://www.jstor.org/stable/677756> .

- ❖ Common European framework (*Common European Framework Of Reference For Languages: Learning, Teaching, Assessment*). Gihîştina Dokûmanê: 7 Avrêlê 2014 http://www.coe.int/t/dg4/linguistic/cadre1_en.asp

- ❖ The Modern Language Journal, 81, ii (1997) 0026-7902/97/164-174 \$1.50/0
?1997 The Modern Language Journal This content downloaded from 193.140.242.45 on Mon, 7 Apr 2014 10:14:41 AM <http://www.jstor.org>